

УДК 504.6

Чорна Ю.О., студентка спеціальності 101 “Екологія”, ступеня вищої освіти “Магістр” КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”.

Науковий керівник: **Мудрак Г.В.** – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету.

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТОМАШПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

Стаття розроблена на основі науково-методологічних підходів та принципах розробки оптимізації природно-заповідного фонду на місцевому та регіональному рівнях організації. Було визначено, що основою формування системи локальної екомережі Томашпільського району у складі Вінницької області є природно-заповідний фонд та шляхи його оптимізації. В результаті досліджень було встановлено, що оптимізація природно-заповідного фонду Томашпільського району є дуже важливою. Для оптимізації природно-заповідного фонду Томашпільського району необхідно оптимізувати його функціональну та просторову структуру.

Ключові слова: оптимізація, природно-заповідний фонд, заповідна справа, охорона природи, Томашпільський район.

The article is developed on the basis of scientific and methodological approaches and principles of development of structural schemes of the ecological network at the local and regional levels of the organization. It was determined that based on the formation of local ecological network systems of Tomashpil district as part of Vinnytsia region is a nature reserve fund and ways to optimize it. As a result of research it was found that the optimization of the nature reserve fund of Tomashpil district is very important. To optimize the nature reserve fund of Tomashpil district, it is necessary to optimize its functional and spatial structure.

Key words: optimization, nature reserve fund, reserved case, nature protection, Tomashpil district.

Постановка проблеми. В сучасному світі існує гостра потреба в оптимізації взаємодії суспільства і природи. Особлива роль в цих умовах відводиться природно-заповідному фонду, який є важливим засобом реалізації природоохоронних стратегій. Тому метою моєї статті стала пошук шляхів ефективного вдосконалення мережі природно-заповідного фонду для впровадження на регіональному рівні, його оптимізація.

Негативні зміни в навколишньому середовищі через значне антропогенне навантаження стали наслідком зниження чисельності біоландшафтного різноманіття. При цьому відбувається фрагментація рослинності через її знищення, виснажливе використання, дії негативних чинників, загибелі від зміни умов життя. Збереження заповідних територій та об'єктів ПЗФ, розвиток і поліпшення екологічної мережі, створення системи управління нею з метою захисту генофонду рослинного і тваринного світу та розробка основ раціонального природокористування є пріоритетним напрямом заповідної справи [1].

Матеріали й методи досліджень На основі картографічних матеріалів, практичного (натурного обстеження), польових щоденників, методичних рекомендацій проведено оптимізацію функціонально-просторової структури

природно-заповідного фонду в межах формування локальної схеми екомережі Томашпільського району Вінницької області.

Методи досліджень – аналітичні, описові, порівняльні, експедиційні, статистичні, польові, картографічні, ландшафтно-екологічні, екологічного моніторингу.

Предмет дослідження: об'єкти і території природно-заповідного фонду Томашпільського району Вінницької області в структурі локальної та регіональної екомережі.

Результати досліджень. Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Томашпільського району представлений 5 категоріями заповідності, серед яких: 1 категорія загальнодержавного значення і 4 – місцевого. На території Томашпільського району кількість об'єктів та територій природно-заповідного фонду – 9 одиниць, фактична площа ПЗФ становить 121,31 га, що складає 0,16% від загальної площі району. У Томашпільському районі знаходяться 9 заповідних об'єктів: 1 парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення; 2 ботанічні заказники місцевого значення; 2 ботанічні пам'ятки природи місцевого значення, 2 гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення, 2 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення (табл. 1) [1-3, 7].

Таблиця 1

**Категоріальна структура природно-заповідного фонду
Томашпільського району**

Категорія заповідності	Назва об'єкту чи території	Площа, га	Частка в структурі ПЗФ, %	Стан та об'єкти збереження
ППСПМ	“Антопільський парк”	27,0	22,3	Незадовільний, ландшафтний парк
БЗМЗ	“Лужки”	40,5	33,4	Добрий, степова ділянка
БЗМЗ	“Стінка”	40,0	33,0	Добрий, природний ліс
БППМЗ	“Група екзотів”	0,02	0,001	Задовільний, екзотичні дерева
БППМЗ	“Томашпільські дубчаки”	0,05	0,001	Задовільний, вікові дерева
ГДППМЗ	Марківські джерела	0,19	0,2	Добрий, дебітне джерело
ГДППМЗ	Яланецькі джерела	0,05	0,001	Добрий, дебітне джерело
ППСПМЗ	“Комаргородський парк”	2,5	2,1	Незадовільний, ландшафтний парк
ППСПМЗ	“Олександрівський парк”	11,0	9,1	Незадовільний, ландшафтний парк
Всього / Середнє		121,31	0,16	

Аналіз структури природно-заповідного фонду Томашпільського району згідно зведених даних таблиці показує, що його кількісний показник є досить низьким і відповідає критичному рівню заповідності території згідно даних Інституту всесвітнього спостереження (англ. Worldwatch Institute).

Категоріальна структура природно-заповідного фонду Томашпільського району є неоптимальною і відповідно не може забезпечувати дієве та ефективне збереження біотичного та ландшафтного різноманіття на території району. В структурі представлено лише 5 категорій заповідності і це, доводить, що категоріальна структура ПЗФ не повністю охоплює рівні біорізноманіття в районі. Переважна більшість категорій заповідності перебувають лише на місцевому значенні і тільки одна категорія на загальнодержавному.

Найбільшими природно-заповідними територіями в межах району є ботанічний заказники місцевого значення “Лужки” і “Стінка” загальною площею 80,5 га, що складає 66,4%; парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення “Антопільський парк” загальною площею 27,0 га, що складає 22,3%; та парки-пам’ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення “Комаргородський парк” та “Олександрівський парк” загальною площею 13,5 га, що складає 11,2% і решта категорій складають загальну площу 0,31 га або 0,23% від загальної площі ПЗФ району.

Територіально найбільші заповідні території ПЗФ району розміщені в межах території Антопільської, Олександрівської та Комаргородської сільських рад. Відповідно ситуація, яка склалася також доводить, що існуюча мережа об’єктів і територій ПЗФ не охоплює більшість територій адміністративного району і це негативний чинник збереження біорізноманіття та формування невиснажливої екомережі.

За об’єктами збереження біотичного та ландшафтного біорізноманіття території, яка досліджувалася видно, що в районі переважно охороняються ландшафтні парки та мізерна кількість степових ділянок та корінних лісів. Інші ландшафтні комплекси охороняються в незначній кількості.

Окреслена загальна картина ПЗФ Томашпільського району показує, що дана територія є надзвичайно антропогенно трансформована в період інтенсивного сільськогосподарського освоєння (18-19 ст.). На території району майже відсутні природні корінні ліси (грабові діброви) і їх замінили ландшафтні парки, а природні степові ділянки були трансформовані в сільськогосподарські угіддя.

Натурні обстеження показують, що окремі заповідні об’єкти і території природно-заповідного фонду Томашпільського району мають незадовільний стан і до цієї категорії підпадають існуючі парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва “Антопільський парк”, “Комаргородський парк” та “Олександрівський парк”, які перебувають на різних стадіях старіння та деградації. В межах даних заповідних територій відбулося масове всихання корінних дерев та інтродукованих дерев. Даний процес пояснюється наявністю на території парків великої кількості вікових дерев, які досягли віку стиглості і на даний час уже є не стійкими до негативних чинників навколишнього середовища. Також дана ситуація підсилюється сучасними контрастними

кліматичними змінами та несвоєчасними або відсутніми господарськими заходами по догляду за парками.

Ботанічні пам'ятки природи також перебувають в незадовільному стані, оскільки дерева, які взяті під охорону перебувають на різній стадії всихання. І такі об'єкти в недалекому майбутньому можуть повністю деградувати і цілком випасти із структури ПЗФ.

Гідрологічні пам'ятки природи “Марківські джерела” та “Яланецькі джерела” мають відносно нормальний стан, проте інколи потерпають від екологічної несвідомості місцевого населення, що часто призводить до їхнього забруднення твердими побутовими відходами.

Процес розвитку заповідної справи в Томашпільському районі є досить загальмованим і без суттєвого збільшення площі ПЗФ на території району неможливо буде сформувати невиснажливу схему екомережі. Лише науковообґрунтована екомережа району в сучасних умовах може стати єдиною дієвою функціонально-просторовою системою збереження біотичного і ландшафтного біорізноманіття Східного Поділля.

Аналіз ситуації, що склалася в Томашпільському районі показує, що на даний момент формування оптимізації природно-заповідного фонду на дасть очікуваного ефекту в питанні збереження біотичного та ландшафтного різноманіття. Запроектовані ключові території на основі існуючих об'єктів та територій ПЗФ району не будуть дієвими рефугіумами для рослинного та тваринного світу. Надзвичайно високий рівень розораності території та низький рівень лісистості в районі є також достатньо вагомими негативними чинниками дієвого та ефективного проектування екологічних коридорів, які зможуть поєднати між собою ключові території (рис. 1).

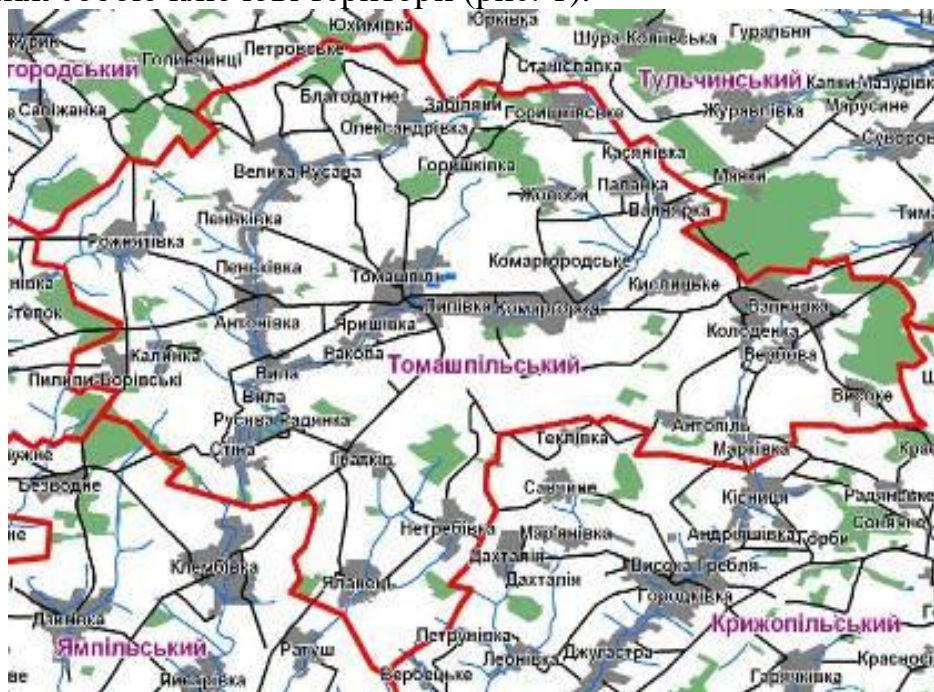

Рис. 1. Загальний вигляд Томашпільського району

На рисунку видно, що всі річки, які протікають на території району є забудованими сільськими населеними пунктами, що знівельовує, а інколи і

повністю унеможлиблює їхнє використання як екологічних коридорів в структурі проектованої екомережі.

Питання щодо формування буферних зон і відновлювальних територій в структурі екомережі Томашпільського району залишається і досі відкритим та технічно не вирішеним.

На нашу думку, питання оптимізації природно-заповідного фонду Томашпільського району перебуває на більш глобальному рівні і не може бути вирішено силами лише одного району. Дана проблема є комплексною і зачіпляє цілий комплекс проблем області. Основною проблемою є надзвичайно висока розораність території є своєрідним шлагбаумом в даному питанні. Невирішивши питання зниження питомої ваги орних угідь в районі неможливо сформувані оптимізовані ландшафтні комплекси, які будуть взірцем взаємодії суспільства і природи, що і є основою формування ідеї збалансованого розвитку району.

Отже, функціонально-просторова структура природно-заповідного фонду Томашпільського району на даний момент є далеко не оптимальною, тому не виконує функції збереження біотичного і ландшафтного різноманіття. На сьогодні є актуальне питання обстеження наявних ділянок лісів, існуючих заболочених ділянок водного та лісового фонду та ділянок з виходом на поверхню кам'яних порід в межах лісгосподарських підприємств, які розташовані на території району. Також необхідно звернути увагу на водно-болотні угіддя та степові ділянки, які в даний час в недостатній кількості перебувають в структурі природно-заповідного фонду району.

Висновки. Мережа ПЗФ не забезпечує достатнього збереження ландшафтного та біотичного різноманіття Томашпільського району. Це вимагає розширення ПЗФ існуючих об'єктів та територій, підвищення їх статусу та створення нових на базі цінних заповідних територій. Тому на цьому етапі необхідно визначити сучасний екологічний стан ландшафту та окремих природних компонентів у Томашпільському районі, а також у межах існуючих заповідних територій району. Здійснення подальших пошукових та наукових досліджень дасть можливість не тільки виявити перспективні для резервування території для заповідання та подальшої оптимізації ПЗФ, але й допоможе встановити доцільність перебування в складі ПЗФ природоохоронних територій різних рівнів.

Список використаних джерел

1. Екологічна безпека Вінниччини. Монографія. За заг. ред. Олександра Мудрака. Вінниця: ВАТ "Міська друкарня", 2008. 456 с.
2. Еталони природи Вінниччини. О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, В.М. Поліщук та ін. Монографія. За заг. ред. О.В. Мудрака. Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД" 2015. 540 с.
3. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа: навчальний посібник. К.: Арістей, 2007. 480 с.
4. Природоохоронне законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> – Назва з екрану
5. Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Вінницької ОДА: веб-сайт. URL: <http://www.vin.gov.ua/dep-apr>. (дата звернення: 3.04.2019).